

Parlement en Wetenschap

MAATREGELEN GEORGANISEERDE CRIMINALITEIT

Deze factsheet is tot stand gekomen in het kader van de samenwerking tussen de Tweede Kamer, de KNAW, NWO, NFI, Universiteiten van Nederland, TNO en de jonge Akademie.

23 december 2021

Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR)

Maatregelen georganiseerde criminaliteit

Introductie

Deze factsheet geeft een kort overzicht van de wetenschappelijke stand van zaken op het gebied van de aanpak van georganiseerde vormen van criminaliteit. De centrale vraagstelling luidt: *Wat weten we over de aanpak van georganiseerde vormen van criminaliteit en welke belangrijke vragen blijven nog onbeantwoord?*

Daarnaast beoogt deze factsheet door middel van een wetenschappelijke, theoretische inbedding richting te geven aan het huidige debat over de aanpak van georganiseerde vormen van (drugs)criminaliteit en de effectiviteit daarvan.

Doel, aard en context van georganiseerde criminaliteit

Georganiseerde criminaliteit onderscheidt zich van reguliere vormen van criminaliteit door met name het doel, de aard en de context waarin het wordt gepleegd. Allereerst is georganiseerde criminaliteit gericht op het genereren van criminele winst, die verder strekt dan het directe uitgavenpatroon van de dader(s). Met andere woorden: georganiseerde criminaliteit heeft een duidelijk *economisch aspect* en een onderliggend verdienmodel. Ten tweede vergt georganiseerde criminaliteit een veelheid aan vaak complexe handelingen over een langere tijdsperiode. Dit maakt dat samenwerkingen nodig zijn, zowel tussen criminelen onderling als tussen onder- en bovenwereld. Deze samenwerkingen vormen het *organisatorische aspect* en vereisen een zekere mate van coördinatie. Dit onderstreept het belang van *sociale relaties* en het onderhouden van een (crimineel) netwerk. Omdat contacten in onder- en bovenwereld vaak in elkaar overlopen met als doel economische winst te genereren uit illegale activiteiten, wordt in Nederland ook vaak gesproken van *ondermijnende criminaliteit*. Om afscherming van illegale en criminele activiteiten te waarborgen of conflicten tussen samenwerkingspartners te beslechten of de criminele doelen te bereiken, wordt bovendien gebruikgemaakt van bedreiging en geweld: georganiseerde criminaliteit heeft dus ook vaak een *gewelddadig karakter*. Daarnaast is georganiseerde criminaliteit vaak *transnationaal* van aard: de netwerken en illegale activiteiten reiken over landsgrenzen heen (Kleemans & De Poot, 2008).

Georganiseerde criminaliteit is een containerbegrip waaronder verschillende delicten worden geschaard. In een rapportage van de Nederlandse Monitor Georganiseerde Criminaliteit (Kruisbergen, Van de Bunt, & Kleemans, 2012) waarin de *aard* van georganiseerde criminaliteit in Nederland centraal staat, wordt op basis van de geanalyseerde opsporingsonderzoeken onderscheid gemaakt naar verschillende vormen van georganiseerde criminaliteit. Het grootste deel van de georganiseerde criminaliteit is te classificeren als druggerelateerd (synthetisch of traditioneel). Andere vormen zijn onder meer fraude en witwassen, mensenhandel en mensensmokkel.

Prevalentie van georganiseerde criminaliteit

Tot op heden is er geen onderzoek gedaan dat de omvang en ontwikkelingen in georganiseerde criminaliteit betrouwbaar in kaart brengt. Dit heeft te maken met het feit dat niet altijd duidelijk is dat bij een delict sprake is van georganiseerde criminaliteit. Het wordt vaak geregistreerd als een 'individueel' delict (de Jong, 2018).

Ook over de samenstelling van, de aard en de verschillende soorten netwerken die de basis van een criminele organisatie vormen, bestaat weinig kennis. Met betrekking tot georganiseerde drugscriminaliteit laat de studie van Vermeulen et al (2021) zien dat – anders dan tot nu toe werd gedacht – de criminele netwerken achter verschillende drugsmarkten sterk met elkaar overlappen en dat drugscriminelen zich veelal niet beperken tot een bepaald type drugs.

Verder ontbreekt kennis over de verschillende posities die door individuen kunnen worden ingenomen in dergelijke netwerken en hoe deze mogelijk veranderen over de tijd. Met andere woorden: welke 'doorgroeimogelijkheden' hebben individuele personen binnen criminele organisaties?

Theorieën achter de aanpak van georganiseerde criminaliteit

In recent onderzoek van de DSP-groep in opdracht van het WODC (Abraham, Van Dijk, Hofstra & Spapens, 2021) wordt een overzicht gegeven van 25 jaar beleid en uitvoering in de aanpak van drugscriminaliteit. Al in het begin van de jaren 90 in de vorige eeuw werd gewaarschuwd voor het ondermijnende effect van georganiseerde criminaliteit, waarbij repressie en de klassieke strafrechtelijke consequenties als onvoldoende werden beschouwd. Er kwam meer nadruk te liggen op het voorkomen, verstoren of bemoeilijken van georganiseerde criminaliteit, met name druggerelateerde criminaliteit. Georganiseerde criminaliteit vereist gelegenheden voor misdaad die door legale en conventionele structuren worden geboden. Dit wordt in de literatuur de *situationele gelegenhedsstructuur* genoemd (Von Lampe, 2011). Naast een repressief beleid is het vanuit dit perspectief essentieel de aanpak te richten op het verminderen van de gelegenheid door het opwerpen van zogenaamde barrières. Dit soort barrières worden opgeworpen naar aanleiding van een analyse van (criminele) bedrijfsprocessen. Ze zijn erop gericht de verwevenheid van onder- en bovenwereld aan te pakken en financieel gewin te voorkomen (Flight et al., 2010; Spapens, 2011). Daarmee is het opwerpen van barrières niet alleen een taak van de politie en justitie, maar juist ook van lokale overheden en private partijen die onderdeel zijn van de gelegenhedsstructuur. De aanpak van georganiseerde criminaliteit was en is tot op heden dan ook vaak bestuurlijk georiënteerd (zie bijvoorbeeld Kleemans, 2013).

Facilitators

Mogelijk als een reactie op deze aanpak en het opwerpen van bepaalde (technologische of bestuurlijke) barrières, is vanuit de georganiseerde criminaliteit een groeiende behoefte ontstaan aan zogenaamde *facilitators*: personen die vanwege hun kennis of maatschappelijke positie in staat zijn diensten te leveren die cruciaal zijn voor het slagen van het gronddelict. Daarmee samenhangend ontstaat in meer recente jaren een groeiend besef dat de schade die georganiseerde criminaliteit aanricht groter is dan alleen de schade door illegale goederen of diensten zelf. Georganiseerde criminaliteit berokkent ook schade door de (toenemende) verwevenheid van onder- en bovenwereld. Het ondermijnende effect van georganiseerde criminaliteit bestaat bijvoorbeeld niet alleen uit witwaspraktijken die leiden tot het verstoren van reguliere markten (met mogelijk oneerlijke concurrentie tot gevolg), maar ook uit het corrumperen van legale sectoren, het overheidstoezicht daarop en het daarmee gepaard gaande beschadigde vertrouwen in die overheid. De dreiging en daadwerkelijke uitvoering van excessief geweld, waaronder afpersingen en liquidaties, raken individuen, gezinnen en de samenleving als geheel. Bij elkaar kan dit leiden tot een schijn van onbeheersbaarheid en het gevoel dat bepaalde criminelen of criminele samenwerkingsverbanden 'boven de wet staan'. Ook de grens tussen onder- en bovenwereld lijkt meer en meer fluide te worden door facilitators die bestaande rechtspraktijken ondermijnen.

Facilitators maken deel uit van wat wordt gezien als *sociale gelegenhedsstructuur* voor georganiseerde criminaliteit. Blootstelling aan en toegang tot personen die reeds betrokken zijn bij georganiseerde misdaad in de directe omgeving, lijkt cruciaal om de stap naar georganiseerde criminaliteit daadwerkelijk te kunnen maken. Dit maakt dat naast de situationele gelegenhedsstructuur, het belang van de sociale gelegenhedsstructuur niet kan en mag worden onderschat.

Wat betreft deze sociale gelegenhedsstructuren is de huidige aanpak met name gericht op facilitators, bijvoorbeeld door verscherpt toezicht en het vergroten van de weerbaarheid van instellingen en instituties (zoals banken). De sociale gelegenhedsstructuur is echter breder dan dat en andere sociale structuren zoals werk, buurten, families en vriendschapsnetwerken zouden beter in kaart moeten worden gebracht met betrekking tot de gelegenheden die ze bieden voor de aanwas van georganiseerde criminaliteit.

Samengevat:

Georganiseerde criminaliteit onderscheidt zich op verschillende punten van reguliere criminaliteit. Georganiseerde criminaliteit leunt op zowel een *situationele gelegenhedsstructuur* (i.e.

gelegenheden voor misdaad die door legale en conventionele structuren worden geboden) als op een *sociale gelegenheidsstructuur* (i.e. het belang van sociale relaties en het onderhouden van een (crimineel) netwerk). Grofweg kan een aantal verschillende strategieën van aanpak worden onderscheiden: de *klassieke* (i.e. de traditionele strafrechtelijke aanpak van opsporing en vervolging), en de *bestuurlijke* (i.e. de aanpak gericht op het opwerpen van barrières om het verdienmodel te bestrijden). Door de aanpak langs zowel de situationele als de sociale gelegenheidsstructuur te laten lopen, kunnen veelbelovende resultaten worden geboekt. Deze aanpak betreft alle actoren – inclusief de betrokken individuen – en gaat verder dan alleen straffen of het inperken van mogelijkheden en verstoren van de illegale keten.

Onderzoek naar aanwas: verklaringen voor toetreding

Recent onderzoek naar de aanwas voor georganiseerde criminaliteit richt zich op de criminele carrières van individuele daders en – sinds kort – op de intergenerationele continuïteit. De laatste jaren groeit het besef dat in de aanpak van georganiseerde criminaliteit ook aandacht nodig is voor de mechanismen die aanwas bevorderen. Kennis over deze mechanismen zou kunnen bijdragen aan het zo effectief mogelijk inzetten van (al dan niet bestaande) interventies gericht op het voorkomen van betrokken raken bij georganiseerde misdaad of op het stoppen daarmee. Onderzoek zou zich dan moeten richten op het vaststellen van de effectiviteit van deze interventies.

Hoewel wetenschappelijke aandacht voor de aanwas binnen georganiseerde misdaad relatief nieuw is, schetsen de enkele beschikbare studies contouren van de risicofactoren die hierbij mogelijk een rol spelen (Comunale et al., 2020; Calderoni et al., 2020). Mannen en personen met een minderheidsstatus lijken vaker betrokken te raken bij georganiseerde criminaliteit. Op individueel niveau lijken verder een laag opleidingsniveau, werkloosheid en bepaalde psychologische kenmerken zoals geweldsbereidheid, de kans op betrokkenheid bij georganiseerde misdaad te verhogen. Veel personen die betrokken zijn bij georganiseerde misdaad, hebben bovendien al een crimineel verleden. Dit wordt geïnterpreteerd in termen van criminele geneigdheid, maar ook in termen van het beschikken over criminele vaardigheden en als signaal van betrouwbaarheid als criminele partner. Tot slot kan het hebben van bepaalde, al dan niet familiale connecties een belangrijke rol spelen in het betrokken raken bij georganiseerde misdaad.

De risicofactoren voor betrokkenheid bij georganiseerde misdaad zijn niet gelijk verdeeld over de populatie, maar komen vaak samen voor. Het lijken met andere woorden individuele kenmerken in combinatie met sociale gelegenheidsstructuren die maken dat iemand in de richting wordt getrokken van de georganiseerde criminaliteit (zgn. 'pull' factoren). Op niveau van de omgeving en de samenleving spelen slechte economische vooruitzichten, sociale ongelijkheid en weinig perspectief op verbetering een verklarende rol voor aanwas van georganiseerde (drugs)criminaliteit. Opmerkelijk is dat er meer kennis is over risicofactoren dan over beschermende factoren of factoren die gerelateerd zijn aan het 'uit een criminele organisatie stappen'. Juist op individueel niveau, maar ook op niveau van de omgeving zou veel winst te behalen zijn door het expliciteren en wetenschappelijk onderbouwen van beschermende condities (zgn. 'push' factoren). Daarnaast weten we niet hoe bepaalde risicofactoren en mogelijke beschermende factoren met elkaar samenhangen. Kan het hebben van werk bijvoorbeeld bescherming bieden en andere risicofactoren in hun effect verzachten?

Levensloop

In de literatuur wordt inmiddels aandacht besteed aan de levensloop en criminele carrières van plegers van georganiseerde misdaad, en in mindere mate ook aan de positie of rol die personen vervullen in criminele netwerken. Dit onderzoek laat zien dat naast een groep daders die al een aanzienlijke criminele geschiedenis heeft opgebouwd voorafgaand aan hun betrokkenheid bij georganiseerde misdaad, er ook een groep is die in de criminologie wordt aangeduid als 'late starters': personen die pas op volwassen leeftijd en vrijwel zonder criminele voorgeschiedenis betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit (Van Koppen et al., 2009; Van der Geest et al., 2020). Veel van de hierboven beschreven risicofactoren lijken niet of slechts in beperkte mate van toepassing op deze groep late starters. Onderzoek naar 'instapmechanismen' onder deze groep suggereert dat zij pas op latere leeftijd 'aantrekkelijke' partners om mee samen te werken worden, vanwege hun conventionele vaardigheden en positie (Van Koppen, 2013). Welke individuele

factoren personen vatbaar maken voor het op latere leeftijd betrokken raken bij georganiseerde misdaad, is nog nauwelijks wetenschappelijk onderzocht.

Jeugdige aanwas

Voorgaand onderzoek richt zich vooral op volwassenen. Uit wetenschappelijk onderzoek is nog weinig bekend over de specifieke risico's om als *jeugdige* geworven te worden voor criminele activiteiten. De afgelopen jaren zijn er signalen ontvangen dat met name in Amsterdam (maar ook daarbuiten) vrij jonge personen – al dan niet onder dwang – worden geworven voor relatief eenvoudige criminele klussen, zoals het wegbrengen van 'pakketjes' of het bewaren van drugs of wapens. Jonge mensen worden zo via buurten, wijken of sociale relaties in de familie- of vriendenkring actief in de georganiseerde (drugs)criminaliteit. Zowel voor jongeren die door criminele groepen worden uitgebuit, als voor jongeren die 'doorgroeien' in de georganiseerde criminaliteit, zijn de persoonlijke en maatschappelijke gevolgen in potentie groot. Relevant in dit verband is ook het Nederlands onderzoek dat zich richt op familiäre relaties binnen georganiseerde misdaad en criminele netwerken. Wanneer een familielid actief is in de georganiseerde criminaliteit kan dit drempelverlagend werken voor overige familieleden. Dit onderzoek laat zien dat georganiseerde criminaliteit van generatie op generatie lijkt te worden 'doorgegeven'. Risico's op deze zogenaamde *intergenerationele continuïteit* lijken groter binnen georganiseerde misdaad dan bij andere vormen van criminaliteit (Van Dijk et al., 2019; 2021). Vanaf 2017 zet de Nederlandse overheid naast strafrechtelijk optreden tegen bekende criminele kopstukken, het opwerpen van bestuurlijke barrières en het ontnemen van crimineel voordeel, ook in op het voorkomen van de instroom van jeugdigen in criminele (drugs)netwerken. Er is nog weinig bekend over de effectiviteit van dergelijke (soms al bestaande) interventies die gericht zijn op de preventie van instappen of op het uitstappen binnen de georganiseerde criminaliteit.

Samengevat:

De laatste jaren is in het wetenschappelijk onderzoek meer aandacht besteed aan verklaringen voor aanwas in de georganiseerde criminaliteit. Daarbij worden risicofactoren onderscheiden op *individueel* niveau (i.e. kenmerken van personen), maar ook op het niveau van *sociale inbedding* (i.e. kenmerken van de directe omgeving van personen, zoals familie, buurt of werk). Daarnaast lijken ook *maatschappelijke factoren* van belang, zoals ongelijkheid, werkloosheid, sociale uitsluiting en economische factoren. Samen kunnen zij een verklaring vormen voor (het toetreden tot) georganiseerde criminaliteit. Onduidelijk blijft nog welke factoren juist beschermend werken voor toetreding en welke factoren het stoppen met georganiseerde criminaliteit kunnen bevorderen. Wetenschappers gaan uit van een complexe interactie van factoren: er is nog veel onbekend over hoe deze verschillende factoren zich tot elkaar verhouden.

Naar 'evidence based' interventies

Voor de aanpak van georganiseerde criminaliteit geldt dat de effecten hiervan nauwelijks onderzocht zijn op een wetenschappelijk solide manier (i.e. bijvoorbeeld met een quasi-experimenteel design en met gebruik van een controle- of vergelijkingsgroep). Dit maakt het lastig – zo niet onmogelijk – een volgorde aan te brengen in de mate van effectiviteit van de huidige aanpak. In deze factsheet maakten we onderscheid tussen de bestuurlijke aanpak gericht op de situationele gelegenheidsstructuur waar de georganiseerde criminaliteit zwaar op leunt en de aanpak gericht op de sociale gelegenheidsstructuur die ook van cruciaal belang is. Daarnaast schetsten we in het bijzonder een aanpak in ontwikkeling die erop gericht is met name jonge aanwas in de georganiseerde criminaliteit te voorkomen. Voor een efficiënte aanpak van georganiseerde criminaliteit is het belangrijk zowel de situationele gelegenheidsstructuren als de sociale gelegenheidsstructuren aan te pakken. Een gedifferentieerde aanpak (welke interventies werken voor welke jongeren op welke leeftijd en in welk stadium van betrokkenheid?) lijkt hierbij op voorhand het meest geëigend.

Toekomstig onderzoek

Er zijn nog veel vragen die aan bod zouden moeten komen in toekomstig onderzoek. Ten eerste zou onderzoek zich moeten richten op de vraag welke factoren risico-bevorderend werken voor het toetreden tot georganiseerde criminaliteit. Daarbij zou ook centraal moeten staan hoe deze factoren zich verhouden tot bestaande, meer situationele gelegenheidsstructuren. Met andere woorden: wie loopt risico en onder welke omstandigheden? Ten tweede zou in onderzoek aandacht moeten worden besteed aan beschermende factoren voor het toetreden tot of het stoppen met georganiseerde criminaliteit. Daarbij is het van belang mogelijke verschillen voor specifieke leeftijds- en bevolkingsgroepen op verschillende geografische locaties (steden of het platteland) goed in kaart te brengen. Vervolgens is het belangrijk om de verhoudingen tussen risicofactoren en beschermende factoren te onderzoeken. Daarnaast zien wij een belangrijke rol weggelegd voor onderzoek naar sociale netwerken in de georganiseerde criminaliteit, met aandacht voor de omvang, samenstelling, de rollen van verschillende leden en hun positie in het netwerk, en de ontwikkelingen in deze netwerken over de tijd. Tot slot is het van belang op korte termijn ook de effectiviteit van nieuwe en bestaande interventies te onderzoeken middels een degelijk onderzoeksdesign. Daarbij zou aandacht moeten worden besteed aan interventies op verschillende niveaus en aan de verhouding tussen kosten en baten bij de inzet van deze interventies.

Geraadpleegde literatuur

- Abraham, M., Dijk, B. V., Hofstra, D., & Spapens, T. (2021). [Aanpak georganiseerde drugscriminaliteit](#). DSP-rapport in opdracht van het WODC.
- Calderoni, F., Campedelli, G. M., Comunale, T., Marchesi, M. E., & Savona, E. U. (2020). [Recruitment into organised criminal groups: A systematic review](#). Trends & issues in crime and criminal justice no. 583. Canberra: Australian Institute of Criminology. doi: 10.52922/ti04183
- Comunale T., Calderoni F., Marchesi M., Superchi E., Campedelli G.M. (2020). Systematic Review of the Social, Psychological and Economic Factors Relating to Involvement and Recruitment into Organized Crime. In: Weisburd D., Savona E., Hasisi B., Calderoni F. (Eds) *Understanding Recruitment to Organized Crime and Terrorism*. Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-030-36639-1_8
- van Dijk, M., Eichelsheim, V., Kleemans, E., Soudijn, M., & Van de Weijer, S. (2021). Intergenerational continuity of crime among children of organized crime offenders in the Netherlands. *Crime, Law and Social Change*. doi: 10.1007/s10611-021-09970-1
- van Dijk, M., Kleemans, E., & Eichelsheim, V. (2019). Children of organized crime offenders: Like father, like child? An explorative and qualitative study into mechanisms of intergenerational (dis) continuity in organized crime families. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 25, 345-363. doi: 10.1007/s10610-018-9381-6
- Flight, S., Bogaerts, S., Korf, D., & Siegel, D. (2010). [Aanpak georganiseerde criminaliteit in drie proeftuinen](#). Den Haag: WODC.
- van der Geest V., van Koppen M.V., Kleemans E.R. (2020). Delinquent Development, Employment and Income in a Sample of Dutch Organized Crime Offenders: Shape, Content, and Correlates of Delinquent Trajectories from Age 12 to 65. In: Weisburd D., Savona E., Hasisi B., Calderoni F. (eds) *Understanding Recruitment to Organized Crime and Terrorism*. Springer, Cham. doi: 10.1007/978-3-030-36639-1_13
- de Jong, J. (2018). [Het mysterie van de verdwenen criminaliteit](#). Statistische Trends CBS, Heerlen.
- Kleemans, E. R. (2013). Organized crime and the visible hand: A theoretical critique on the economic analysis of organized crime. *Criminology & Criminal Justice*, 13, 615-629. doi: 10.1177/1748895812465296
- Kleemans, E. R., & De Poot, C. J. (2008). Criminal careers in organized crime and social opportunity structure. *European Journal of Criminology*, 5, 69-98. doi: 10.1177/1477370807084225
- Van Koppen, M. V., & De Poot, C. J. (2013). The truck driver who bought a café: Offenders on their involvement mechanisms for organized crime. *European Journal of Criminology*, 10, 74-88. doi: 10.1177/1477370812456346
- Van Koppen, M. V., De Poot, C. J., Kleemans, E. R., & Nieuwbeerta, P. (2010). Criminal trajectories in organized crime. *The British Journal of Criminology*, 50, 102-123. doi: 10.1093/bjc/azp067
- Kruisbergen, E. W., Van de Bunt, H. G., & Kleemans, E. R. (2012). [Georganiseerde criminaliteit in Nederland. Vierde rapportage op basis van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit](#). Boom Juridische uitgevers.
- von Lampe, K. (2011). [The application of the framework of situational crime prevention to 'organized crime'](#). *Criminology & Criminal Justice*, 11, 145-163. doi: 10.1177/1748895811398459

Spapens, A. C. M. (2011). Barrières opwerpen voor criminele bedrijfsprocessen. *Justitiële Verkenningen*, 37(2).

Vermeulen, I., Soudijn, M., & van der Leest, W. (2021). Open heimelijke netwerken in de Nederlandstalige georganiseerde synthetische drugscriminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 63. doi: 10.5553/TvC/0165182X2021063002005

Verder lezen?

Abraham, M., Dijk, B. V., Hofstra, D., & Spapens, T. (2021). [Aanpak georganiseerde drugscriminaliteit](#).

Nelen, H., Wingerde, K. V., Moerland, R., Bisschop, L., Geurtjens, K., Thelen, A., & Servaas, L. (2021). [Procesevaluatie en Actieonderzoek versterking aanpak ondermijnende criminaliteit](#).

Huisman, W., Huikeshoven, M., Nelen, H., Bunt, H., & Struiksma, J. (2021). [Het Van Traa-project](#).

Eski, Y., Boelens, M., & Boutellier, H. (2020). [Gezamenlijke richting tegen maritieme ondermijning: Strategische aanbevelingen voor de aanpak van ondermijnende \(drugs\) criminaliteit in Nederlandse havens](#).

Boutellier, H., van Steden, R., Eski, Y., & Boelens, M. (2020). [Een einde aan ondermijning](#). Tijdschrift voor veiligheid, 19(1), 3.

Disclaimer: De Jonge Akademie, KNAW, NFU, NWO, TNO en VSNU bemiddelen tussen parlementaire kennisvraag en wetenschappelijk kennisaanbod. De informatie in het kader van Parlement en Wetenschap is afkomstig van vooraanstaande wetenschappers, maar niet onderworpen aan peer review en niet door de wetenschapsorganisaties geverifieerd.

Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

Universiteiten
van Nederland

